

Roboczy program XIII Forum Kultury Słowa „Świadomość językowa dawniej i dziś”

Zielona Góra, 19–21 kwietnia 2023 r.

Organizatorzy:

Rada Języka Polskiego przy Prezydium PAN (organizator główny)

Uniwersytet Zielonogórski

Fundacja PRO.PL

Komitet Organizacyjny

dr hab. prof. ucz. Katarzyna Kłosińska – przewodnicząca (RJP)

prof. dr hab. Marian Bugajski (UZ)

dr hab. prof. ucz. Magdalena Steciąg (UZ)

dr hab. prof. ucz. Magdalena Hawrysz (UZ)

dr Agata Hącia (Fundacja PRO.PL)

19 IV 2023 (środa)

Sesja 1

Zagadnienia podstawowe, dotyczące pojęcia świadomości językowej, w ujęciu interdyscyplinarnym

(9.00–10.40)

prof. Krzysztof Maćkowiak (UZ), Pojęcie i obszary świadomości językowej

prof. Mirosława Marody (UW), Świadomość językowa jako narzędzie społecznego pozycjonowania

dr Grzegorz Krajewski (UW), Świadomość językowa w badaniach kognitywistycznych

prof. Tadeusz Wallas (UAM), prof. Tomasz Szymczyński (UAM), Świadomość językowa jako przedmiot badań politologicznych

prof. Marian Bugajski (UZ), Pojęcie świadomości w słownikach języka polskiego

Dyskusja (11.00–13.00)

Sesja 2

Świadomość językowa i polityka językowa w ujęciu historycznym

(14.00–15.20)

dr hab. prof. ucz. Izabela Winiarska-Górska (UW), Świadomość językowa w dobie staropolskiej a działalność translatorska

dr hab. prof. ucz. Mirosława Siuciak (UŚ), Świadomość językowa w XVII i XVIII wieku

dr hab. prof. ucz. Ewa Rudnicka (UW), Świadomość językowa a słownictwo normatywne przełomu XIX i XX wieku i jego wpływ na kształtowanie się teorii kultury języka

dr hab. prof. ucz. Mirosława Sagan-Bielawa (UJ), Świadomość językowa w II RP

Dyskusja (15.50–17.50)

20 IV 2023 (czwartek)

Sesja 3

Świadomość językowa współcześnie

(9.00–10.20)

dr hab. prof. ucz. Katarzyna Kłosińska (UW), Jak należy postrzegać język i jego promowanie? O metaświadomości językowej wnioskodawców programu dotacyjnego „Ojczysty! Dodaj do ulubionych”

prof. Piotr Zbróg (UJK), Obraz świadomości językowej współczesnych Polaków w perspektywie badań elektronicznej przestrzeni komunikacyjnej

prof. Ewa Kołodziejek (US), Poradnictwo językowe na przełomie wieku XX i XXI

dr Bartosz Hordecki (UAM), Pytając o specyfikę polskich tradycji politycznojęzycznych

Dyskusja (10.40–12.40)

Sesja 4

Kształtowanie świadomości językowej

(13.40–14.50)

dr hab. prof. ucz. Rafał Zimny (UKW), Medialne reprezentacje świadomości językowej

dr hab. prof. ucz. Agnieszka Rypel (UKW), Rola dyskursu edukacyjnego w kształtowaniu świadomości językowej Polaków

prof. Helena Synowiec, dr hab. prof. ucz. Danuta Krzyżyk (UŚ), Rola polonistycznych podręczników szkolnych w rozwijaniu świadomości językowej uczniów

dr hab. prof. ucz. Agnieszka Choduń (US), Wiedza o języku prawnym jako element świadomości językowej

Dyskusja (15.10–17.10)

21 IV 2023 (piątek)

Sesja 5

Świadomość językowa w małych ojczyznach

(9.00–10.20)

prof. Aldona Skudrzyk (UŚ), Identyfikacyjna funkcja języka, czyli o świadomości językowej społeczności lokalnych

dr hab. prof. ucz. Stanisław Cygan (UJK), Przejawy świadomości językowej mieszkańców wsi końca XX i początku XXI wieku

dr hab. prof. ucz. Tomasz Wicherkiewicz (UAM), Etnolingwistyczna żywotność języków mniejszościowych w Polsce – dynamika, zagrożenia, rewitalizacja

dr hab. prof. ucz. Magdalena Steciąg (UZG), Kondycja postmonolingwalna? Świadomość językowa Polaków na pograniczu.

Dyskusja (10.40–12.40)

ABSTRAKTY

prof. Marian Bugajski (UZ), Pojęcie świadomości w słownikach języka polskiego

Problematyka świadomości językowej wielokrotnie podejmowana i opisywana ciągle budzi zainteresowanie badaczy – nie tylko językoznawców. Pojęcie świadomości i odpowiadające mu terminy funkcjonują w kilku co najmniej dyscyplinach naukowych, a także w polszczyźnie ogólnej. Referat będzie omawiał słownikowe definicje i przykłady użycia interesującego nas pojęcia jako odzwierciedlenie rozumienia tego pojęcia w ogólnej odmianie języka polskiego.

dr hab. prof. ucz. Agnieszka Choduń (US), Wiedza o języku prawnym jako element świadomości językowej

Obowiązek zachowania zgodnego z prawem ciąży na tych, do których jest ono adresowane, a więc zarówno na prawników jak i nieprawników. Nie wszyscy adresaci norm prawnych dysponują jednak takim samym poziomem wiedzy na temat języka tekstów aktów prawnych. Wiedza na temat cech języka tekstów aktów prawnych nie jest wiedzą powszechną. Samo uświadomienie tego, że teksty aktów prawnych nie są tekstami użytkowymi, tekstami, które można odbierać bezpośrednio jest już realizacją pewnego minimum wiedzy na ten temat. Teksty aktów prawnych są redagowane w języku urzędowym, który na ogół jest językiem ojczystym odbiorcy tych tekstów, a więc językiem mu znanym. Jednak sama kompetencja językowa nie zapewnia świadomości swoistych cech języka tekstów aktów prawnych. Nie można zatem oczekiwać, że ktoś, bez uprzedniego przygotowania będzie mógł adekwatnie odczytać tekst, o którym mowa, zwłaszcza że są to teksty redagowane w postaci przepisów prawnych (poziom deskryptywny), z których należy zdekodować normy postępowania (poziom dyrektywny) wskazujące komu, kiedy, nakazuje się/zakazuje się określone zachowanie. Kompetencja językowa nawet na najwyższym poziomie może okazać się niewystarczająca do adekwatnego (na poziomie normatywnym) odczytania tekstu aktu prawnego. Jednym z narzędzi minimalizujących ryzyko fałszywego przekonania rozumienia tekstu aktu prawnego w taki sposób jak rozumie się tekst w języku, którym się włada jest edukacja w tym zakresie.

dr hab. prof. ucz. Stanisław Cygan (UJK), Przejawy świadomości językowej mieszkańców wsi końca XX i początku XXI wieku

Świadomość językowa to kluczowy termin socjolingwistyki, choć wiadomo, że jest ona przedmiotem badań wielu dyscyplin naukowych, a w obrębie językoznawstwa – głównie psycholingwistyki, socjolingwistyki, dydaktyki języka polskiego i dialektologii.

Świadomość językową można najogólniej zdefiniować jako to, co sobie osoba mówiąca uświadamia w związku z językiem i co jest przez nią formułowane w postaci sądów o języku. Jest ona charakteryzowana także jako „[...] ogół sądów o języku i poglądów na język charakterystyczny dla jakiejś osoby lub grupy społecznej. Te sądy i poglądy mogą mieć charakter intuicyjny i nie tworzyć spójnego systemu, ale mogą też być motywowane i podbudowane wiedzą o języku. W każdym wypadku muszą one być względnie trwałe i powinny oddziaływać na zachowanie językowe osoby czy grupy ludzi” [Markowski 2000, 1759, także Markowski 2005, 123-124].

S. Gajda [1992, 64] ukazuje hierarchiczną strukturę świadomości językowej: najniższy poziom stanowi poczucie językowe, czyli fragmentaryczne uświadomienie sobie niektórych izolowanych zjawisk językowych, wyższy to potoczna świadomość językowa (potoczna wiedza o języku), trzeci to teoretycznonaukowa wiedza o języku.

W *Małym słowniku terminów z zakresu socjolingwistyki i pragmatyki językowej*, Kraków 2000 termin ten jest rozumiany jako „ogół sądów i poglądów na język zarówno jednego użytkownika języka, jak i grupy użytkowników. [...] Trzeba jednak pamiętać, że świadomość językowa jednostki zawsze uwarunkowana jest w dużym stopniu sędami i poglądami na język grupy społecznej, z której się ta jednostka wywodzi lub grupy, z którą się utożsamia”. (s. 141). Zwraca się uwagę na uwarunkowania świadomości językowej jednostki w dużym stopniu sędami i poglądami na język grupy społecznej, oraz na wiedzę językową jako czynnik ją kształtujący rozumianą jako „[...] wszystkie nabyte drogą nauczania wiadomości o języku – o jego regułach gramatycznych, zróżnicowaniu funkcjonalnym itp., oraz samowiedza, inaczej wiedza intuicyjna (s. 141).

„Świadomość językowa przejawia się nie tylko w praktycznym stosowaniu się do reguł użycia języka, ale także w wypowiedaniu swych opinii na ten temat, poszukiwaniu i wskazywaniu wzorców, wyłapywaniu i wytykaniu konstrukcji błędnych czy innowacyjnych”. (s. 141)

Przyjęta przeze mnie definicja świadomości językowej uwzględnia rozumienie jej jako umiejętności metapoznawczej człowieka, charakteryzującej się zdolnością do refleksji nad językiem (na różnym poziomie jego budowy gramatycznej: podsystem fonetyczno-fonologiczny, morfologiczny, składniowy; leksyka) i językową działalnością własną i/lub innych ludzi, grupy, społeczeństwa, narodu. Może się ona wyrażać w formułowaniu komentarzy językowych, sądów, opinii o języku, ocen zachowań językowych, w dokonywaniu autokorekty i korekty językowej w toku mówienia itp. Stopień świadomości językowej zależy od czynników wrodzonych, ale też od nabywanej wiedzy zdobywanej przez obserwację, doświadczenia życiowe, kształcenie [Cygan 2011, s. 35- 36].

W referacie analizując komentarze językowe mieszkańców wsi z różnych regionów (głównie z Kielecczyny i Opoczyńskiego), dotyczące różnych form językowych, wyróżniam 1) przejawy świadomości językowej mieszkańców wsi odnoszące się do języka w płaszczyźnie geograficznej (zróżnicowanie lokalne języka ludowego: mowa danej wsi na tle mowy wsi okolicznych (sąsiednich), wiedza informatorów o mowie innych regionów; uświadamiane cechy językowe będące podstawą uświadamianych różnic językowych), 2) przejawy świadomości językowej

dotyczące chronologicznego zróżnicowania języka ludowej: opozycja dawniej – dziś; różnice w mowie pokoleń), 3) a także języka z perspektywy normatywnej.

Refleksja świadomościowa mieszkańców wsi końca XX i początku XXI w., przybierająca kształt różnych aktów świadomościowych, oparta często na intuicji, poczuciu językowym mówiących i właściwa tylko niektórym informatorom, jak to wynika z jej przejawów zawartych w tekstach mówionego języka mieszkańców wsi, jest wieloaspektowa, na co wskazują różne elementy językowe z uświadamianych płaszczyzny zróżnicowania języka w aspekcie geograficznym, chronologicznym (historyczna zmienność (ewolucja) języka) i normatywnym.

dr Bartosz Hordecki (UAM), Pytając o specyfikę polskich tradycji politycznojęzykowych

Referat będzie próbą odpowiedzi na zestaw pytań dotyczących specyfiki polskich tradycji politycznojęzykowych. Zagadnienia te przedstawiają się następująco: 1) Na czym miałyby/mogłyby polegać specyfika polskiego rozumienia oraz uprawiania polityki językowej? 2) Czy można, a jeśli tak to na jakim tle najłatwiej dostrzec i uchwycić odrębność polskich tradycji politycznojęzykowych? 3) Z jakimi tradycjami politycznojęzykowymi i w jakim zakresie polskie tradycje politycznojęzykowe pozostają istotnie powiązane? 4) Jakie aspekty polskich tradycji politycznojęzykowych mogą stanowić przedmiot szczególnego zainteresowania w globalizujących się dyskursach dotyczących polityczności przestrzeni językowej w XXI stuleciu?

W toku rozpatrywania powyższych zagadnień tradycja politycznojęzykowa będzie postrzegana jako ogół respektowanych i powielanych przez daną wspólnotę kulturową wyobrażeń i praktyk dotyczących politycznego wymiaru danych realiów językowych. Szczególna uwaga zostanie zwrócona zarówno na instytucjonalny, jak i normatywny wymiar stabilizacji oraz reprodukcji tradycji politycznojęzykowych. W tym kontekście kwestie poddane refleksji w referacie zostaną naświetlone przy pomocy pojęć wywodzących się z dwóch nurtów dociekań typowych dla nauk o polityce i administracji, tj. instytucjonalizmu historycznego oraz normatywnej teorii polityki. Propozycje metodologiczne obecne w tych dwóch podejściach zostaną przedstawione jako potencjalna inspiracja dla pozapolitologicznej refleksji badawczej

dr hab. prof. ucz. Katarzyna Kłosińska (UW), Jak należy postrzegać język i jego promowanie? O metaświadomości językowej wnioskodawców programu dotacyjnego „Ojczysty! Dodaj do ulubionych”

Narodowe Centrum Kultury od 2012 r. prowadzi program dotacyjny „Ojczysty! Dodaj do ulubionych”, którego celem jest – zgodnie z regulaminem – „kształtowanie twórczych, odpowiedzialnych i świadomych postaw wobec języka polskiego, budowanie kompetencji językowych, doskonalenie umiejętności posługiwania się językiem ojczystym poprzez realizację projektów popularyzujących wiedzę o języku”. Rocznie do programu jest składanych ok. 300 wniosków, a zatem od początku wpłynęło ich ponad 3000. Autorka referatu przeanalizowała 20% losowo wybranych wniosków z różnych lat, by przyjrzeć się sformułowanym w nich sądom o języku i o konieczności jego promocji. Można zakładać, że w rzeczywistości nie jest to wyraz przekonań wnioskodawców, lecz projekcja pożądanego – zdaniem wnioskodawców – opinii. Inaczej mówiąc – badany materiał w mniejszym stopniu dostarcza wiedzy o tym, co animatorzy kultury, nauczyciele, twórcy stron internetowych poświęconych językowi itd. naprawdę myślą o języku, a w większym o tym, jakie – ich zdaniem – sądy o języku należy prezentować, by otrzymać dotację na działania mające go promować. Jest to więc zatem wyraz swego rodzaju metaświadomości językowej

prof. Ewa Kołodziejek (US), Poradnictwo językowe na przełomie wieku XX i XXI

W referacie zostanie omówiona rola poradni językowych, rubryk prasowych, programów radiowych i telewizyjnych, a także różnorodnych form poradnictwa internetowego w budzeniu świadomości językowej.

dr Grzegorz Krajewski (UW), Świadomość językowa w badaniach kognitywistycznych

W swoim wystąpieniu przedstawię miejsce świadomości językowej we współczesnych badaniach kognitywistycznych. Wyjaśnię, jak kształtuje się ona w toku rozwoju poznawczego człowieka, i opowiem o różnych jej przejawach u dorosłych użytkowników języka. Wskażę, jak różnice w doświadczeniu (w tym dwu- i wielojęzyczność) wpływają na świadomość językową. Wytłumaczę też, dlaczego świadomości językowej nie należy traktować jedynie jako "efektu" rozwoju językowego, ale w pewnym sensie jako czynnik niezbędny dla tego rozwoju. Wreszcie pokażę, jak zjawisko świadomości językowej, samo będąc ważnym i ciekawym przedmiotem badań, pomaga również w badaniu innych aspektów kompetencji językowej.

prof. Krzysztof Maćkowiak (UZ), Pojęcie i obszary świadomości językowej

Pojęcie świadomości językowej występuje we współczesnej lingwistyce dość często. Wiązać to trzeba ze zmianami zachodzącymi w ostatnich kilku dekadach w myśli językoznawczej. Coraz wyraźniej nabiera ona antropocentrycznego nacechowania. Celnie kierunek tych przewartościowań zdiagnozował na przykład Andrzej M. Lewicki. Już przed dwudziestu laty badacz ten zauważył, że głównym obiektem nauki o języku stał się nie proces językowy, nie system czy mechanizm języka, ale sam człowiek mówiący. Odwołując się między innymi do wzmiankowanego stanowiska, w artykule poruszone zostaną trzy kwestie. Autor zdefiniuje pojęcie świadomości językowej, zakreśli mechanizmy działania mentalnego zaplecza mowy oraz wskaże podmioty, którym świadomość językową można przypisać.

prof. Mirosława Marody (UW), Świadomość językowa jako narzędzie społecznego pozycjonowania

Obserwowany od połowy zeszłego wieku wzrost znaczenia, jakie w socjologii przypisuje się procesom komunikowania, ma u swych podstaw wzrost świadomości językowej samych socjologów, odkrywających coraz to nowe funkcje i zastosowania języka jako podstawowego narzędzia komunikacji. W swoim wystąpieniu chciałabym skoncentrować się jednak na specyficznych przejawach świadomości językowej nie tyle socjologów, ile użytkowników polskiego języka, przy czym interesować mnie będą przede wszystkim te jej przejawy, które traktować można jako punkt wyjścia do pozycjonowania społecznego interlokutorów oraz samego nadawcy w ramach w potocznej komunikacji. Zajmę się zarówno społecznymi mechanizmami ukrytymi za wzrostem świadomości językowej, jak i różnymi formami jej przejawiania się.

dr hab. prof. ucz. Ewa Rudnicka (UW), Świadomość językowa a słownictwo normatywne przełomu XIX i XX wieku i jego wpływ na kształtowanie się teorii kultury języka

Przełom XIX i XX wieku to czas bardzo istotny pod względem kształtowania się nowych wzorców postaw wobec języka i przemian świadomości językowej. W drugiej połowie XIX

wieku daje się zauważyć wyraźnie wyodrębniający się nurt popularyzatorskich publikacji normatywnych, w których można znaleźć przejawy preskrytywizmu stygmatyzacyjnego. Z kolei w 1938 roku został opublikowany Słownik ortoepiczny. Jak mówić i pisać po polsku Stanisława Szobera, który stanowił swoistą wolę normatywnojęzykową, ponieważ był de facto publikacją inicjującą w leksykografii nurt pozytywnego podejścia poprawnościowego (preskrytywizmu konstruktywnego), czyli nastawionego na wskazywanie pozytywnych wzorców, nie zaś na piętnowanie błędów dominujące we wcześniejszych opracowaniach słownikowych. Celem wystąpienia jest rozpatrzenie przemian świadomości językowej znajdujących odbicie w słownikach normatywnych oraz rozważenie kontekstu społecznohistorycznego, jaki wpłynął na zmianę form leksykograficznych a zarazem na procesy kodyfikacyjne, normotwórcze, jak również na kształtowanie się aparatu teoretycznego kultury języka. Punktem odniesienia do formułowania obserwacji i wniosków będą analizy zawartości i struktury wybranych opracowań leksykograficznych: A. Walickiego, Błędy nasze w mowie i piśmie (1886), J. Blizińskiego, Barbaryzmy i dziwolągi językowe (1888), A. Passendorfera, Błędy językowe młodzieży szkolnej (1902), A. Krasnowolskiego, Najpospolitsze błędy językowe (1903), A. Passendorfera, Słowniczek błędów (1904), A.A. Kryńskiego, Jak nie należy mówić i pisać po polsku (1920), W. Baranowskiego, Słowniczek polski i błędy językowe (1924), J.T. Wróblewskiego, 2000 błędów językowych, barbaryzmów, dziwolągów i nowotworów... (1926), J. Szweda, Mów poprawnie! słownik błędów językowych (1931), S. Szobera Słownika ortoepicznego (1938), S. Słońskiego Słownika błędów językowych (1947).

dr hab. prof. ucz. Agnieszka Rypel (UKW), Rola dyskursu edukacyjnego w kształtowaniu świadomości językowej Polaków

Młodzi ludzie w procesie socjalizacji spontanicznie budują swój sposób porozumiewania się, nierzadko poddając go nawet samodzielnej refleksji metajęzykowej czy metakomunikacyjnej, lecz to szkole przypisane jest zadanie świadomego i uporządkowanego kształtowania umiejętności językowych i komunikacyjnych kolejnych pokoleń młodych Polaków. Sposoby realizacji tego celu zmieniają się zgodnie z wytycznymi przyjętymi przez decydentów oświatowych, a także pod wpływem aktualnych trendów w językoznawstwie i dydaktyce nauczania języka polskiego.

Pojęcie świadomości językowej rzadko występuje w dokumentach programowych *expressis verbis*, choć trzeba zaznaczyć, że w podstawie programowej z 2009 r. uczyniono je jednym z komponentów porządkujących treści nauczania, co nie oznacza jednak, że zostało ono wyraźnie zdefiniowane i dookreślone w kontekście działań edukacyjnych. Jak często bywa w przypadku tak złożonych i rozległych kategorii poznawczych, świadomość językowa w edukacji polonistycznej rozumiana jest intuicyjnie i wielowątkowo. Zwykle kojarzy się ją z potoczną świadomością refleksyjną, którą należy wzmocnić uporządkowaną wiedzą o języku. Jak wynika z wielu badań, nauczyciele i uczniowie postrzegają świadomość językową przede wszystkim przez pryzmat zagadnień poprawnościowych, znacznie rzadziej zwracają zaś uwagę na jej aspekt kompetencyjny i formacyjny, zwłaszcza w wymiarze aksjologicznym. Za podstawowy cel współczesnej lingwodydaktyki należy zatem uznać nie tyle zbudowanie jednej, spójnej definicji świadomości językowej (co wydaje się zadaniem z góry skazanym na niepowodzenie), ile wskazanie na jej wielowymiarowość, znacznie wykraczającą poza wąsko rozumianą normatywność, która tradycyjnie dominuje w polonistycznym paradygmacie edukacyjnym

dr hab. prof. ucz. Mirosława Sagan-Bielawa (UJ), Świadomość językowa w II RP

Referat omawia kwestie związane z integracją językową społeczeństwa po odzyskaniu niepodległości przez Polskę w 1918 roku. Wystąpienie dotyczy przejawów świadomości językowej, rozmaitych sposobów manifestowania troski o język, a także postaw wobec zróżnicowania terytorialnego polszczyzny, które w tamtym czasie wielu Polaków uznawało – często niesłusznie – za skutek podziałów rozbiorowych i przejaw tzw. partykularyzmu dzielnicowego. Referat porusza ponadto problem wielojęzyczności społeczeństwa i integracji językowej mniejszości narodowych, do których należało około 1/3 obywateli Drugiej Rzeczypospolitej. Omówione zostaną czynniki pozajęzykowe wpływające na trwałość i popularność niektórych postaw wobec języka (sytuacja polityczna, społeczna, poziom edukacji, uwarunkowania historyczne).

dr hab. prof. ucz. Mirosława Siuciak (UŚ), Świadomość językowa w XVII i XVIII wieku

Wystąpienie będzie dotyczyło śladów refleksji nad polszczyzną w użytkowych tekstach z XVII-XVIII w., kiedy prestiż społeczny wiązał się ze znajomością łaciny i francuskiego, dlatego to głównie tym językom poświęcano opracowania gramatyczne i leksykograficzne. Natomiast polszczyzna, mimo iż podlegała w tym czasie bardzo intensywnym zmianom gramatycznym (szczególnie w zakresie fonetyki i fleksji), nie stanowiła przedmiotu rozważań metajęzykowych rodzimych użytkowników. W XVII w. jedyne wzmianki na temat niestabilności fleksyjnej będącej wyrazem zachodzących przeobrażeń systemowych występują w pisanych po łacinie lub po niemiecku gramatykach przeznaczonych dla cudzoziemców uczących się języka polskiego. Dopiero w połowie XVIII w. możemy mówić o istotnym przełomie w tym zakresie, kiedy ukazała się pierwsza gramatyka przeznaczona dla Polaków autorstwa Szylarskiego, a później najważniejsze dzieło Onufrego Kopczyńskiego – „Gramatyka dla szkół elementarnych” (1778-1882) – tutaj rozważania nad prawidłową wymową, pisownią oraz poprawnością fleksyjno-składniową i leksykalną zostały skierowane do uczniów posługujących się językiem polskim. Trzyczęściowy podręcznik Kopczyńskiego stanowi istotny przełom w opisywaniu języka polskiego, chociażby poprzez stworzenie polskiej terminologii gramatycznej, ale też ze względu na bardzo silne oddziaływanie normatywne w zakresie pisowni, wymowy i fleksji. Co istotne, to dzieło stało się podstawą i odniesieniem dla wszystkich twórców i teoretyków formułujących zalecenia poprawnościowe w następnym stuleciu.

prof. Aldona Skudrzyk (UŚ), Identyfikacyjna funkcja języka, czyli o świadomości językowej społeczności lokalnych

Społeczno-polityczny i kulturalny przełom roku 1989 w Polsce zaznaczany jest w wielu opracowaniach różnych dziedzin nauki, dostrzegany także przez socjolingwistów. Zjawiskiem kulturowym i językowym, które się właśnie po tym przełomie nasila, jest bowiem tzw. lokalność, czyli świadomość własnej kulturowej odrębności. Silnie wpływa na takie ożywienie poczucia lokalnej tożsamości także faktyczne włączenie w procesy globalizacyjne (wejście w strukturę Unii Europejskiej), mobilizując „świadomość obronną”.

Obserwowane procesy tożsamościowe stają się wyrazem sprzeciwu wobec globalizacji, odwołują się do odrębności kulturowej, własnych tradycji, obyczajów, wierzeń i stylów życia, a „swojski” kapitał kulturowy wzmacnia poczucie jedności, wspólnoty. Szczególny element identyfikacji pośród różnych składników dziedzictwa kulturowego stanowi język, coraz wyraźniej regionalne odmiany polszczyzny. Proces ujawniania regionalnej (etnicznej) tożsamości przez język poddaje się wyraźnie ewolucyjnemu opisowi, gdyż jeszcze 20 lat temu jako przejaw funkcji prezentatywnej bywał (a pewnie i nadal bywa) powodem silnej

negatywnej stygmatyzacji, postrzegany jako nieumiejętne zachowanie komunikacyjne, brak kompetencji komunikacyjnej.

Wskazanie przejawów identyfikacyjnej funkcji języka w przestrzeni ogólnopolskiej stanowi swoiste tło dla badań prowadzonych na obszarze województwa śląskiego. Pokazują one szczególnie przypadek, gdy połączenie w jednostce administracyjnej dwu odrębnych dialektów o zdecydowanie różnych cechach językowych wpływa na renesans lokalności i jej utrwalanie. To, co dla mieszkańców kraju zlewa się w jeden region, dla mieszkańców województwa w sposób oczywisty jednolite nie jest.

dr hab. prof. ucz. Magdalena Steciąg (UZG), Kondycja postmonolingwalna? Świadomość językowa Polaków na pograniczu

Rozumiane w sensie geograficzno-terytorialnym pogranicze stanowi „pewną historycznie ukształtowaną strefę przestrzenną zetknięcia się i przenikania różnych narodów i (lub) grup etnicznych, a co za tym idzie różnych kultur i języków” (Smułkowa 2003). Badania lingwistyczne tego typu stref w Polsce mają długą tradycję i ogromny dorobek, zwłaszcza w odniesieniu do wschodnich rubieży kraju. Choć skupione na obserwacji współwystępujących języków i gwar, w coraz większym stopniu uwzględniają „personalny wymiar mówienia” jako fenomenu społeczno-komunikacyjnego (Zielińska 2013).

W poszukiwaniu „wspólnego mianownika” dla zróżnicowanych typów pogranicza (w obrębie Polski wymienia się ich co najmniej cztery, a każde ma swoją specyfikę), a także dla różnych ujęć samej świadomości językowej, w referacie proponuje się uproszczone ujęcie „ilościowe”. Stawiane jest więc pytanie o to, czy współcześnie świadomość językowa mieszkańców polskich terenów pogranicznych ma charakter mono-, postmono- czy multilingwalny (Yilidiz 2012) oraz w jaki sposób trwałe sąsiedztwo przedstawicieli innych kultur etnolingwistycznych wpływa (może wpływać?) na stosunek do języka ojczystego. Dodatkowo, proponuje się spojrzeć na świadomość językową Polaków na pograniczu z perspektywy centrum – peryferie, zarówno na poziomie lokalnym, jak i globalnym. Przedstawione obserwacje będą oparte na badaniach zachodniego i południowo-zachodniego pogranicza Polski, co może je także odróżniać od tradycyjnych ujęć. Na koniec w formie postulatu sformułowana zostanie koncepcja badania przejawów świadomości językowej na pograniczu w triangulacji metodologicznej.

prof. Helena Synowiec, dr hab. prof. ucz. Danuta Krzyżyk (UŚ), Rola polonistycznych podręczników szkolnych w rozwijaniu świadomości językowej uczniów

W referacie staramy się przedstawić na wybranych przykładach, czy i w jaki sposób podręczniki do kształcenia polonistycznego przyczyniają się do rozwijania świadomości językowej uczniów. Bierzemy pod uwagę serie podręczników, których autorzy przyjmują różne koncepcje kształcenia językowego. Uwzględniamy przy tym zarówno komponent informacyjny książek dla uczniów (teksty odautorskie), jak i komponent zadaniowy, realizowane przez te komponenty cele i ich funkcjonalność. W zakończeniu referatu formułujemy wnioski postulatywne wynikające z przeprowadzonych analiz.

prof. Tadeusz Wallas (UAM), prof. Tomasz Szymczyński (UAM), Świadomość językowa jako przedmiot badań politologicznych

W przestrzeni zagadnień podstawowych w odniesieniu do kwestii świadomości językowej uwaga w niniejszym referacie skoncentrowana zostanie na miejscu i roli jaką zarówno może,

jak i powinna odgrywać nauka o polityce. Z tego punktu widzenia ukazują się trzy zasadnicze obszary problemowe. W pierwszym rzędzie stawia ona pytania o obecność oraz znaczenie norm, jak również o ich określone umocowanie o charakterze legitymizacyjnym. Po drugie powinna ona też naświetlać rolę i kształt instytucji. Trzeci zbiór wchodzący w skład zainteresowań tej dyscypliny w powyżej zakreślonym kontekście to problematyka mieszcząca się w granicach optyki potencjalnych szans i zagrożeń, co nierzadko pozostaje w ścisłym związku z zestawem nadziei i obaw artykułowanych przez poszczególne podmioty w odniesieniu do będących przedmiotem tego rodzaju dociekań wydarzeń, zjawisk i procesów.

Jednocześnie należy podkreślić określoną specyfikę tak sformułowanych zestawień problematyki badawczej, które jako mające na celu przygotowywać propozycje o charakterze praktycznym powinny uwzględnić zarówno zasadnicze ustalenia dokonane w przestrzeni głównego nurtu swej własnej dyscypliny jak i pozostawać otwarte na możliwości wymiany doświadczeń w ujęciu interdyscyplinarnym. Dodatkowym aspektem, który tutaj należy również wziąć pod uwagę, jest niejednokrotnie najbardziej skryty wymiar świadomości językowej, a mianowicie ten, który uobecnia się wewnątrz samej narracji akademickiej. Z kolei służąca jako źródło prezentowanych ustaleń warstwa empiryczna koncentrować się będzie na badaniach niniejszej problematyki w kontekście interpretacji wyzwań, przed którymi stoją uniwersytety w Polsce, jako instytucje publiczne zarządzające określonym aspektem edukacji.

dr hab. prof. ucz. Tomasz Wicherkiewicz (UAM), Etnolingwistyczna żywotność języków mniejszościowych w Polsce – dynamika, zagrożenia, rewitalizacja

Referat ma na celu przedstawienie współczesnej konstelacji języków mniejszościowych w Polsce pod kątem dynamiki zmian zespołu kryteriów określanych jako *żywotność etnolingwistyczna* ('ethnolinguistic vitality'), której metodologiczne i pragmatyczne ramy zostaną również zwięźle zaprezentowane).

Dynamika zmian w statusie (lub jego uporczywy brak), prestiżu i korpusach tych języków skutkuje zmiennym (na ogół rosnącym) stopniem ich zagrożenia zmianami ilościowymi (np. demograficznymi) i jakościowymi (niektóre aspekty planowania językowego), które znacząco wpływają na tożsamość, kompetencje językowe i dobrostan poszczególnych użytkowników i ich społeczności. Niektóre z nich podejmują zatem oddolne działania o charakterze rewitalizacyjnym – i o nich również więcej w samym referacie.

dr hab. prof. ucz. Izabela Winiarska-Górska (UW), Świadomość językowa w dobie staropolskiej a działalność translatorska

Sformułowanie o doniosłej roli działalności translatorskiej wpływającej na rozwój renesansowej polszczyzny i wzrost powszechnej świadomości rodzimego języka brzmi jak truizm, jednak pojawiają się trudności, gdy przychodzi nam pokazać konkretne przejawy tego wpływu. Dlatego celem wystąpienia jest pokazanie na wybranych przykładach prac translatorskich z XVI wieku przejawów refleksji o języku oraz podjęte przez tłumaczy dążenia mające na celu uczynienie z języka polskiego zróżnicowanego stylistycznie, optymalnego narzędzia komunikacji w różnych dziedzinach życia, zwłaszcza w obrębie wyższej kultury.

prof. Piotr Zbróg (UJK), Obraz świadomości językowej współczesnych Polaków w perspektywie badań elektronicznej przestrzeni komunikacyjnej

Zmiany związane z poszerzeniem sfery komunikowania publicznego o przestrzeń elektroniczną znacząco zmieniły perspektywę lingwistów badających różne aspekty świadomości językowej użytkowników polszczyzny. Pośród nowych aktywności kulturowych w internecie ujawniła się także wyraziście ich wola wyrażania sądów na temat języka: w odniesieniu do niego samego

oraz wobec innych jego użytkowników, posługujących się polszczyzną na różnych forach i na różny sposób. Niekiedy w sposób zupełnie nieskrępowany Polacy zaczęli osądzać nie tylko wypowiedzi innych, ale także innych uczestników procesu komunikowania poprzez pryzmat języka (np. wartościując poglądy na tematy pozajęzykowe z punktu widzenia oceny ich poprawności na podstawie własnej wiedzy o języku). Zjawisko to, opisywane dotychczas jako swoiście potencjalny byt, dość trudno było zweryfikować racjonalnie znaczącym materiałem empirycznym ze względu na okazjonalność materiałową. W sieci znalazło ono reprezentatywne potwierdzenie m.in. w blogach, na czatach, w komentarzach, w językowych poradniach online oraz poradniach amatorskich. W wyekscerpowanych sądach i opiniach można bez trudu odnaleźć wyimki składające się na ogólny obraz świadomości językowej współczesnych Polaków, m.in. ich poglądy na temat obecnego stanu polszczyzny, na temat błędów językowych, także tych szczególnie irytujących, postulujących zmiany w skodyfikowanej normie językowej z perspektywy własnego zwyczaju językowego oraz intuicji językowej, także formułujących oczekiwania wobec językoznawców oraz wydawnictw poprawnościowych. Niejednokrotnie ujawnianie własnej świadomości językowej przebiega w sposób bardzo wyrazisty, zdecydowany, bezdyskusyjny, co sprzyja polemikom na temat aktualnego stanu polszczyzny. Celem zasadniczym okazuje się zatem w tym kontekście nie tylko uchwycenie i opis owego obrazu, ale też skonfrontowanie go z dotychczasowymi wnioskami na temat świadomości językowej, pojawiającymi się w opracowaniach lingwistycznych i sformułowanymi na podstawie obserwacji własnych badaczy, zajmujących się kulturą języka.

dr hab. prof. ucz. Rafał Zimny (UKW), Medialne reprezentacje świadomości językowej

W referacie przyjmuję normatywne rozumienie świadomości językowej jako zdolności jednostki do oceny tworzywa językowego. Przedmiotem analizy będą wypowiedzi o języku prezentowane w mediach (w tym społecznościowych) przez osoby niebędące profesjonalnymi językoznawcami. Celem analizy będzie próba diagnozy poziomu świadomości językowej osób publicznych, których wypowiedzi mogą stanowić wzór właściwego wysłowienia i które w istotny sposób wpływają na realne postawy użytkowników polszczyzny wobec języka i normy, oraz sformułowanie prognoz i ewentualnych zaleceń dla medialnych operatorów polszczyzny.